

Kapelner Zsolt

Fontolva cselekedni: a konzervativizmus politikafilozófiája

Hörcher Ferenc. 2020. *A Political Philosophy of Conservatism: Prudence, Moderation and Tradition*. London: Bloomsbury Academic. 202 oldal. £85.

A konzervativizmus híresen gyanakvó a szisztematikus elméletalkotással szemben, és általában tartózkodik attól, hogy saját elméleti alapelveit rendszerezett módon, a teljesség igényével fejtsse ki. Így aligha meglepő, hogy Hörcher Ferenc *A Political Philosophy of Conservatism* című könyve sem vállalkozik többre, mint hogy a konzervativizmus egy politikai filozófiáját, egyik lehetséges elméleti kifejtését adja. Ám még e látszólag szerény vállalkozás keretein belül is tekintélyes mennyiségű filozófiai, történeti és művészeti forrást mozgósít azon, voltaképpen nagyon is ambiciózus cél elérése érdekében, hogy szintézisre hozza a konzervativizmus, a politikafilozófiai realizmus és az urbánus republikanizmus hagyományait a *prudencia* („gyakorlati okosság”) erényének antik fogalma segítségével. Bár Hörcher eszmefuttatásának eredménye egy kétségtelenül érdekesítő konzervativizmuskép, úgy vélem, könyve végső soron nem jár sikerrel egy elméleti és politikai szempontból vonzó konzervativizmusfelfogás kidolgozásában.

Hörcher könyve egy történeti és egy elméleti részre oszlik. Előbbiben saját konzervatív politikafilozófiáját egy olyan hagyományhoz szeretné kapcsolni, amelynek középpontjában nem a jó társadalom ideálja, hanem a megfelelő politikai cselekvés kritériumai állnak. Az első rész ezt a történeti hagyományt fejti fel Arisztotelésztől és Cicerótól Szent Ágostonon és Aquinói Szent Tamáson, Machiavellin és Montaigne-en át a politikafilozófiai realizmus 20. és 21. századi képviselőiig, mint Bernard Williams vagy Raymond Geuss. E szerzők – állítja – mind úgy vélték:

a megfelelő cselekvés a politikában megköveteli a (politikai) prudencia erényének útmutatását, amely nem egyéb, mint gyakorlati okosság, amely lehetővé teszi számunkra, hogy eldöntsük, mi a megfelelő [*proper*] számunkra, egyéni emberi ágensek számára egy adott szituációban. (75)¹

A prudencia a megfelelő gyakorlati döntés megtalálásának erénye. Ezt gyakorolja a szónok, aki tudja, hogyan ragadja meg és tartsa ébren közönsége figyelmét, az orvos, aki egy váratlan komplikációra válaszul helyesen módosítja a beteg kezelését, és természetesen a politikus, aki egy válsághelyzetre, politikai kihívásra reagálva képes magabiztosan, a helyzetet helyesen felmérve dönteni.

1 A könyvből származó minden fordítás a sajátom.

E filozófiatörténeti hagyomány Hörcher szerint a jelenkor politikaelmélete számára is fontos tanulságokkal szolgál. A politika: praxis. (162) A politika területén elsősorban nem elméleti, hanem gyakorlati problémákkal szembesülünk, amelyekben nem az elvont teóriák, hanem a prudencia gyakorlati készsége igazít el – ez épp úgy igaz ma, mint volt az antikvitásban. Hörcher itt a realisták polemikus modorában élesen szembehelelyezkedik azzal a hagyománnyal, amelyet Oakeshott nyomán politikafilozófiai *racionalizmusnak* nevezhetünk, és amelyet a 20. században alighanem leginkább John Rawls neve fémjelez. E hagyomány szerint a racionális reflexióként felfogott politikai filozófia és elméletalkotás központi szerepet játszik azon normatív elvek azonosításában, amelyek a politikai cselekvésnek is végső soron irányt szabnak. Hörcher szerint azonban ez a racionalitást és elméletalkotást túlértékelő felfogás nem veszi kellőképp figyelembe, hogy a politikai cselekvés tere esetleges, kiszámíthatatlan, szenvedélyektől terhelt, ahol a dolgok sosem egészen úgy alakulnak, ahogy tervezzük, és ahol épp ezért a prudencia és nem az elméleti reflexió útmutatására kell bízunk magunkat.

A politikai prudencia három, a politikára jellemző sajátos akadállyal szembesül: az ágenciakorláttal, az időkorláttal és a tudáskorláttal. A politikai döntések szükségképpen véges emberi ágensek ügyeire vonatkoznak, akiket cselekvésükben szembenálló hajlamok és érdekek, irracionális ösztönök és szenvedélyek vezetnek, amelyekkel a döntésnek számolnia kell – ez az ágenciakorlát. (85) Hasonlóan fontos a politikai döntés temporális dimenziója. A „papíron” helyesnek látszó döntés katasztrófához vezethet, ha nem a megfelelő pillanatban hozzák meg. A *kairosz*, a megfelelő alkalom eltalálása a prudens politikai cselekvés *sine qua non*-ja. (100) Ebben áll az időkorlát. Végül politikai döntésünk mindig részleges, torzított, értékítéletektől terhelt ismeretekeken alapszik, amelyek ezért sohasem az objektív valóság hű tükörképei – a politikai cselekvő ezen episztemikus behatároltsága jelenti a tudáskorlátot. (105)

A prudencia két fő forrásra támaszkodik ezen akadályok áthidalásában. Egyéni szinten *az erényes politikai jellemre*, amely lehetővé teszi a cselekvő számára, hogy minden helyzetben megfontoltan, kimérten és józanul járjon el. Ennek kimunkálása nem elméleti belátást követel meg, hanem *habituációt*, a megfelelő politikai magatartás *begyakorlását*. (118) Ahogy egy hangszert, úgy a mértékletesség, józanság és „polgáriság” (*civility*) erényeit is úgy sajátítjuk el, hogy az előttünk járó mesterek példájára építve belsővé tesszük és készségszintre fejlesztjük a megfelelő eljárásokat, gyakorlatokat, mígnem azok mintegy gondolkodás nélkül alkalmazható gyakorlati és szellemi diszpozíciókká válnak. (119) Az erényes politikai jellem azonban önmagában kevés, hogy eligazítson a politika útvesztőiben. Szükségünk van a politikai közösségben felhalmozott tudásra és bölcsességre, amelyet a *hagyományhoz* és a *politikai kultúrához* való élő kapcsolat kialakítása tesz lehetővé – ezt mindenekelőtt a megfelelő oktatási rendszer segíti elő. (147)

Mindebből csakugyan a prudencia és az arra épülő politikafilozófia egy karakteresen konzervatív felfogása tűnik elő: egy olyan politikai közösség ideálja – ha lehet ilyet mondani –, amely a hagyomány és a politikai kultúra ápolásán és átörökítésén keresztül neveli tagjait józan, mértékletes, megfontolt állampolgárokká. Ezt az ideált Hörcher számára a 17. századi holland urbánus republikanizmus testesíti meg, amint az a holland történész, Johan Huizinga munkáiban megjelenik:

Huizinga tizenhetedik századi holland polgárai megtestesítik azt a gyakorlati bölcsességet, amely után e könyv is kutat: életmódjuk gyakorlatorientált, ennek folytán pedig realisták, akiket az önérdék mozgat ugyan, de akik megtanultak együttműködni kis körökben a közjó érdekében [...]. Egyúttal konzervatív szellemiségű emberek, akik nem hajszolják az újítást a maga kedvéért, de akik összhangban vannak saját korukkal és megfelelően reagálnak a pillanat kihívásaira. (160)

Miként értékelhetjük Hörcher konzervatív politikafilozófiáját? A könyv történeti fejtegetéseit itt kénytelen vagyok mellőzni, így csak az elméleti bírálatra szorítkozom. Először is érdemes megjegyezni, hogy Hörcher elképzeléseire a konzervativizmus számos klasszikus progresszív kritikája alkalmazhatatlan. Hörcher nem épít a konzervativizmust Burke óta jellemző mély antropológiai pesszimizmusra. Elismeri, hogy természetünknek egyaránt része az önérdékkövetés és a kooperáció, sőt – mint Kant nyomán megjegyzi – a „társiatlan társiaság” is. És bár a közösség és a hagyomány jelentőségét központinak találja, nem veszi védelmébe az ősiség által szentesített társadalmi hierarchiákat – nézeteiből valóban sokkal inkább egy republikánus, és ezért bizonyos mértékig egalitárius szellemiség tűnik elő. E nézetek azonban súlyos hiányosságokkal is küzdenek. A továbbiakban ezeket tárgyalom.

A prudencia különbözik a pusztá instrumentális racionalitástól. A prudencia erényét birtokló politikai cselekvő nem csupán arra képes, hogy megtalálja a leghatékonyabb eszközöket önkényesen választott céljai eléréséhez, de a magát a cselekvés célját is képes megfelelően kiválasztani. Mi határozza meg azonban, hogy melyek a politikai cselekvés megfelelő céljai? Hörcher igyekszik távol tartani magát a realizmust oly gyakran fenyegető *vulgármachiavellizmustól*, amely szerint a politikai cselekvés célja pusztán a hatalom megszerzése és megtartása. (152) Olykor mintha egyenesen arra hajlana, hogy a politikai cselekvés céljára vonatkozó kérdést egészében elvesse. Egyetértőleg idézi Oakeshott metaforáját, amely szerint a politika „egy hajó a nyílt tengeren, végső úti cél nélkül, amely csak arra ügyel, hogy fennmaradjon, elkerülje az elsüllyedés, a hajótörés vagy a felborulás veszedelmeit”. (129) A példa azonban különös: a hajó, amelynek nincs úticélja, diszfunkcionális hajó (amelynek – mint Senecától tudjuk – egyik szél sem

kedvez).² Rosszul végzi a dolgát az a legénység, amely csak azzal törődik, hogy el ne süllyedjen, de mikor minden léket betömtek, minden ballasztot kidobtak, tétlenül sodródik a tengeren, meg sem próbálva szárazföldet érni. Meglehet, a politikai cselekvés célja bizonyos válsághelyzetekben – mikor úgyszólván „süllyed a hajó” – minden további nélkül adja magát, ám a politikai cselekvés egészét aligha redukálhatjuk válságkezelésre, hacsak fel nem tesszük – némiképp paranoid, ám a konzervativizmustól korántsem idegen módon –, hogy a stabilitás mindig csupán látszat, valójában minden pillanatban a társadalmi összeomlás küszöbén állunk.

Végző soron azonban Hörcher maga is elveti ezt a felfogást: a prudens politikai cselekvés célja nem csupán az ingatag nyugalmi állapot megőrzése, de a *közjó*, a közösség boldogulása és felvirágoztatása is. (120) Miben áll azonban a közjó, mit jelent a közösség számára felvirágozni? A válasz értékelméleti, morális reflexiót igényel. Ennek elismerése azonban – ahogy Hörcher maga is világosan látja – veszélyesen közel hozza nézeteit a Rawls-féle racionalista moralizmushoz. (120) Ha a prudencia nem pusztá hatalomtechnika, úgy építenie kell a jó társadalom, a társadalmi jó elméletére. Hörcher azonban mindenképp tagadni akarja, hogy a jó társadalom képzetére racionális, elméleti reflexió útján tehetünk szert. Olykor már-már szélsőséges antiracionalizmusát egy elvi és egy kvázi-empirikus érveléssel indokolja.

Elvi kifogása arra vonatkozik, hogy a Rawls-féle racionalizmus a politikai döntésre mintegy mérnöki feladatként tekint, amely politikai ideáljait tervrajzként használva kívánja átszerkeszteni a társadalom alapstruktúráját tekintet nélkül a politikai gyakorlat komplexitására, az ágencia-, idő- és tudáskorlátra. Ez azonban leegyszerűsítő és rosszhi szemű értelmezése a Rawls-féle hagyománynak. A jó társadalom képzete nem tervrajz, amely egy az egyben átültetendő a valóságra függetlenül a politikai kontextustól, hanem a fennálló társadalom megítélésének *mércéje* – azt dönti el, kell-e egyáltalán cselekednünk, és ha igen, milyen végcéllal. Rawls maga is elismeri, hogy ez csupán a helyes politikai cselekvéshez vezető első lépés; azt is meg kell fontolnunk, hogy e végcél miként valósítható meg egy komplex és tökéletlen világban – ezt nevezi Rawls *nem-ideális elméleteknek*. Hörcher a rawls-i racionalista hagyomány ezen aspektusáról azonban – más realistáktól eltérően³ – nem vesz tudomást, holott az alkalmasint kapcsolódási pontot jelenthetne a két felfogás közt.

Hörcher kvázi-empirikus érve a racionalizmus ellen az, hogy azon kísérletek eredménye, amelyek a társadalmat racionális elvek mentén igyekeztek berendezni, végző soron nem volt egyéb, mint „a totalitárius rezsimek áradata [...], amely a szabadság és egyenlőség nevében végrehajtott modernista-technokrata *ex nihilo* jogalkotáson [...] alapult”. (139) Hörcher a régi konzervatív toposzt visszhangozza: az elvont erkölcsi el-

² *Ep.* 71. 3.

³ Rossi – Sleat 2014.

vek nevében fellépő racionalista politika szükségképpen figyelmen kívül hagyja a konkrét politikai szituáció komplexitását és az emberi értelem esendőségét, így végül katasztrófába torkollik. Ennek megfelelően az esendő emberi ész helyett a konzervatívok „szívesebben helyezik bizalmukat a közösség tekintélyébe és bölcsességébe, amint az a nagy múltra visszatekintő intézményekben és íratlan szokásokban kifejezésre jut”. (149) Ne firtassuk most, hogy mennyiben helyes értelmezése ez a 20. századi totalitarizmusnak. Inkább kérdezzük azt: mi igazolja, hogy a konzervatív tradicionalizmus nem, vagy kevésbé hordozza magában a totalitarizmus és elnyomás veszélyét? Elvégre a hagyomány kirekesztő előítéletek és szokások fenntartásával, a régől örökölt, de zsarnoki rendszerezésével éppúgy képes a társadalmi elnyomás létrehozására és fenntartására, mint a modernista-technokrata autoritarizmus. Maga Hörcher jegyzi meg egy korábbi, éppen a prudenciáról szóló tanulmányában: bár a hagyomány egyes politikai kultúrákban betölthet pozitív szerepet, „[m]ás, kevésbé szerencsés politikatörténeti kontextusban a hagyományok nem igényelhetnek maguknak ilyenfajta evidenciával elsőbbséget, hisz sok szenvedést és bajt hoztak a politikai közösség tagjaira”.⁴

Hörcher úgy érvel, hogy a nagymúltú politikai közösségeknek alkalma volt mintegy kísérleti úton, *trial-and-error* módszerrel olyan politikai tudást felhalmozni, amely az egyén számára – bármilyen racionális is – nem elérhető. Ez igazolja a politikai hagyományba vetett hitet. Ez azonban nem egy erős érv: a zsarnok és a kínvallató is tökéletesítheti eljárásait *trial-and-error* módszerrel, ebből még nem következik, hogy céljai helyeslendők vagy elfogadhatók. Hogy egy közösség politikai hagyománya és kultúrája kiállta az idők próbáját, még nem mutatja meg, hogy e politikai kultúra csakugyan a közjót mozdítja elő – meglehet, egyszerűen sikerrel konzerválta az elnyomást és a zsarnokságot. Végül tehát Hörcher elképzelései a konzervativizmus klasszikus problémájába ütköznek: a hagyomány pusztá fennállása nem igazolja magát a hagyományt, hiszen vannak értékes, de elnyomó és embertelen hagyományok is. A politikai prudenciának képesnek kell lennie a kettő között különbséget tenni. Világos, hogy maga a hagyomány, amely a megítélés tárgya, ebben a kérdésben nem igazíthatja el – ekkor prudencia helyett vak konformizmusról beszélhetnénk csupán –, ezért a racionális morális reflexió mércéjéhez kell fordulnia.

Hörcher hangsúlyos antiracionalizmusa azonban mintha elrekesztené a lehetőséget, hogy a racionális reflexió megkapja ezt a központi helyet a politikai prudenciában. A prudencia számára elsődlegesen ráérzés, készség és begyakorlás kérdése – sokkal inkább művészet, semmint tudomány. Úgy vélem azonban, sokkal vonzóbb egy olyan elképzelés, amely szerint a politikai prudencia a kettő közti helyes mérték eltalálásában áll. A politika nem mérnöki feladvány, de nem is műalkotás – sokkal inkább hasonlít az orvoslásra: szükséges hozzá ráérzés, de éppígy racionális reflexió és kiterjedt elméletalkotás

4 Hörcher 2006, 63.

is. Gondolhatnánk, hogy e helyes mértéket hangsúlyozó nézet bizonyos affinitást mutat Hörchernek az antikvitással szimpatizáló republikanizmusával, ám hogy azt ténylegesen elfogadhassa, nem csak a realizmus racionalizmussal szembeni ellenséges magatartását kellene feladnia, de át kellene értékelnie a hagyomány központi szerepét, végső soron talán magáról a konzervativizmusról is le kellene mondania.

Bibliográfia

- Hörcher Ferenc. 2006. „Prudencia, kairosz, decorum: a konzervativizmus időszemléletéről.” *Információs társadalom* 6/4: 61–80.
- Rossi, Enzo – Matt Sleat. 2014. „Realism in Normative Political Theory.” *Philosophy Compass* 9: 689–701.